УДК 883Ш – 1.081

РОСЛИННА СИМВОЛІКА ЯК ЗАСІБ ТВОРЕННЯ ЖІНОЧИХ ОБРАЗІВ У ПОЕЗІЇ Т.Г. ШЕВЧЕНКА

Микитів Г.В

Тематична група символічних образів рослин – одна з найбільш активних у творчості Т.Г.Шевченка. Переважна більшість цих образів є постійними символічними метафорами на означення дівчат, жінок та змалюванням їхніх переживань, почуттів, якостей.

Рослинні образи вільно персоніфікуються, набувають символічного значення і стають носіями певних думок, ідей поета, легко сприймаються читачем.

Найчастіше на позначення жіночих образів вживаються такі рослини як ***тополя, калина, верба, билина, лілія, мак, барвінок, сон-трава, ряст.***

Найулюбленішим і найвживанішим рослинним символом у поезії Тараса Шевченка виступає ***тополя,*** що є символом дівчини, жінки. Здебільшого образ тополі вживається для змалювання зовнішнього вигляду:

Та й виросла
Ганна кароока,
Як тополя серед поля,
Гнучка та висока.
[1; 143]

Образ Катерини в однойменному творі також порівнюється з тополею:

Як тополя, стала в полі
При битій дорозі.
[1; 33]

В українському фольклорі, як і у фольклорі багатьох інших народів, існує повір'я про перетворення людини в дерево, найчастіше – в тополю. Ця легенда наклала свій відбиток і на символ тополі в Шевченка:

Таку пісню чорнобрива
В степу заспівала.
Зілля дива наробило –
Тополею стала.
[1; 59]

В іншому випадку в тополі перетворилися дві сестри:

Коло гаю в чистім полі,
На самій могилі,
Дві тополі високії
Одна одну хилить.
І без вітру гойдаються,
Мов борються в полі.
Ото сестри-чарівниці –
Отії тополі.
[1; 426]

Часто тополя виступає канонізованим символом засмученої дівчини, молодиці; символом туги, суму, нещастя, одинокості.

Не тополю високую
Вітер нагинає,
Дівчинонька одинока
Долю зневажає.
[1; 444]

У тумані на могилі,
Як тополя, похилилась
Молодиця молодая.

[1; 269]

Тавтологічний зворот *молодиця молодая,* що складається з означуваного слова та означення, де останнє стає епітетом високої художньої якості, привертає до себе увагу як художній прийом в поданому контексті. І сполучне слово *як* вдало вжите автором для порівняння дівчини з тополею.

Близьким до образу тополі в поетичних творах Т.Г.Шевченка виступає ***калина*** – символ дівчини, зокрема, молодої. Її образ відтворює дівоче кохання, як щасливе, так і навпаки й інші події, пов'язані з реальним життям жінки.

Як калина при долині
Вранці під росою,
Так Ганнуся червоніла,
Милася сльозою.

[1; 144]

Тут виразного озвучення надає поезії обставинне римоване словосполучення *як калина при долині,* підкреслюючи обставину місця.

Порівняння, що вживаються з *як* майстерно вводяться в поетичну тканину, здобувають особливі поетичні якості.

Велика група порівнянь сконцентрована навколо слова *дитина.* Саме з цим словом пов'язуються в поета чисті, непорочні, ніжні людські почуття. Милування людською гідністю, високими моральними якостями людей, подвигами й звичайними, повсякденними діяннями – все це оспівано поетом, зворушливо змальовано саме в порівняннях, зв'язаних з образом людини.

Ліричні поезії, крізь які видно думи, почуття, серце людське – все це через порівняння зіставляється з дитячими рисами. [2;123] Через порівняльні прикладки поет зіставляє з дітьми чистих і непорочних людей, їх високі почуття, думки:

Зацвіла в долині
Червона калина,
Ніби засміялась
Дівчина-дитина.

[1; 480]

У системі Шевченкових поетичних засобів чільне місце посідають явища функціонування слів з переносним значенням. Метафоризовані слова випливають на поверхню в численних Шевченкових контекстах. Дієслівні метафори творять емоціонально-експресивний тон. Розглянемо на конкретному прикладі:

Не журиться Катерина –
Вмиється сльозою.
……
Прийде до криниці,
Стане собі під калину,
Заспіває Гриця.
Виспівує, вимовляє,
Аж калина плаче.

[1; 28]

Чільне місце у ліриці Шевченка Т.Г. посідають епітети. Насамперед слід привернути увагу до епітетів, що ґрунтуються на назвах кольору. Такі прикметники у Шевченка глибоко осмислені та збагачені в своїх можливостях художньо зображати. Прикметник *червоний* найвживаніший у Шевченкових поезіях, зокрема, у сполученні *червона калина:*

Посадила стара мати
Три ясени в полі.
А невістка посадила
Високу тополю
Три явори посадила
Сестра при долині…
А дівчина заручена –
Червону калину.

[1; 332]

Билина, яка також зустрічається на позначення жіночих образів виступає символом страждання, самотності, запустіння.

Художній зміст билини – символу страждання самотньої дівчини повністю збігається з народним розумінням цього образу.

Найчастіше Кобзар порівнює з билиною одиноку, самотню жінку:

Ой одна я, одна,
Як билиночка в полі,
Та не дав мені бог
Ані щастя, ні долі.
[1; 327]

Тут простежується аналогія до народної приказки з видозмінами до змісту й форми твору. А вжитий зменшено-пестливий суфікс створює певну інтимність висловлювання.
Вдало вжитий паралелізм допомагає краще зрозуміти зміст тексту:

Як билина підкошена,
Ярина схилилась.
[1; 244]

Вживання вказівного займенника перед символом створює особливе ліричне звучання:

Як та билина, засихала,
А батько, мати турбувались,
На прощу в Київ повезли.
[1; 400]

За допомогою римованого словосполучення змальовано жіночий образ в поезії "Породила мене мати":

Як билина при долині,
В одинокій самотині
Старіюся я.
[1; 446]

Образ ***верби*** за своїм змістом є немов би подальшим розвитком вже наведених символічних образів:

На вгороді коло броду
Верба похилилась.
Зажурилась чорнобрива,
Тяжко зажурилась.
[1; 446]

Тут образ набуває символічного значення за своєю функцією. А семантико-синтаксичний паралелізм вжитий для зіставлення ситуації на основі не просто паралельних дій – дієслівних ознак, а саме таких ознак, між якими виникають синонімічні відношення. Дієслова *похилилась, зажурилась* одного семантичного плану, коли виражають смуток, журбу людини, тому семантична цілісність ліричної строфи створюється завдяки взаємодії ситуації *верба похилилась – чорнобрива зажурилась*.

За допомогою символу ***лілеї*** в однойменній баладі, поет відтворює у цій поемі високі моральні якості, духовну чистоту бідної дівчини-селянки, яка, незважаючи на нелюдське становище кріпачки, зберегла свою гідність, честь:

… Я умерла
Зимою під тином,
А весною процвіла я
Цвітом при долині,
Цвітом білим, як сніг білим!
Аж гай звеселила
……..
А дівчата заквітчались
І почали звати
Лілеєю-снігоцвітом.
[1; 310]

Особливо яскравим художнім засобом наділена епітетна іменникова прикладка, яка вивершує змалювання дівочої краси.

Лілія, яка здебільшого виступає символом цноти, чистоти, непорочної краси [3; 48], таку ж роль відіграє і в поезії "Неофіти":

Як у Італії росло
Мале дівча, і красотою,
Святою, чистою красою,
Як тая лілія, цвіло.
[1; 517]

Символом же тілесної, зовнішньої краси, сили виступає ***маковий цвіт***. Він характеризує зовнішність і менше пов'язаний з духовними якостями, тому вживається персоніфіковано і в порівнянні:

Рости, рости, моя пташко,
Мій маковий цвіте.
[1; 304]

Як маківка на городі,
Ганна процвітала.
[1; 144]

Символічне значення образу ***сон-трави,*** що розцвітає вночі на могилі або при долині, набуває дещо відмінних характерних рис. Воно сповнене таємничості, прагнення приховати свої почуття, своє кохання:

Не сон-трава на могилі
Вночі процвітає,
То дівчина заручена
Калину саджає.
[1; 331]

Барвінок, який символізує в українському фольклорі журбу, печаль, сум, пам'ять за померлими, тугу, в поезії Кобзаря набуває такого ж символічного значення. Це яскраво зображено за допомогою паралелізму:

На вгороді коло броду
Барвінок не сходить.
Чомусь дівчина до броду
По воду не ходить.
[1; 445]

А барвінок, що заріс, символізує запустіння, безнадію, а в наведеному нижче прикладі – символ дівчини, яка не вийшла заміж:

І твій барвіночок хрещатий
Заріс богилою, ждучи
Тебе неквітчану.
[1; 330]

Дуже давнім звичаєм українців є топтання ***рясту*** навесні, що означає просити в Бога життя і здоров'я. Саме цей символічний образ вжитий у творі "Княжна":

Загинеш, серденько, загинеш,
Мов ряст весною уночі.
[1; 343]

Завдяки незвичайній художній активності рослинні символи відіграють визначну роль у творчості поета. Використання цієї символіки дало поетові можливість досягти надзвичайної виразності, ясності вислову, емоційно-смислової місткості образу та потужного ідейно-естетичного впливу на читача.

У системі поетичної мови разом з ритмікою, римою, емоційно забарвленою лексикою та іншими художніми засобами символи допомагають розкрити думки й почуття, відтворити картини реального світу, людських переживань, створити особливу емоційну атмосферу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Тарас Шевченко. Кобзар. – К.: Дніпро, 1987. – 639с.
2. Ващенко В.С. Мова Тараса Шевченка. – Харків, 1963. – 252с.
3. Потапенко О.І., Дмитренко М.К. Словник символів. – К., 1997. – 155с.